

Zaščitna arheologija: francoski način

©Jean-Paul Demoule

Izvleček Avtor predstavi zgodovino pojmovanja arheološke dediščine in organizacije zaščitne arheologije v Franciji. Opiše, kako je duh liberalnega kapitalizma vplival na oblikovanje zasebne pobude v stroki in povzročil upad strokovnega nadzora nad standardi dela ter imel negativne posledice za znanstveno arheološko vednost. Nezadovoljstvo v stroki je ob politični podpori privedlo do izglasovanja novega zakona (2001), ki zaščitno arheologijo opredeljuje kot javni interes in skrb zanjo poverja s tem zakonom ustanovljenemu Nacionalnemu inštitutu za preventivne arheološke raziskave (INRAP).

Ključne besede zaščitna arheologija, varovanje arheološke dediščine, organizacija stroke, zakonodaja, Francija

V zahodnem svetu obstajata dve različni pojmovanji družbe. Pri enem, po običajih rimskega prava, ki ga je razvil francoski "civilni kodeks" (Code civil), država kot emanacija skupnosti državljanov organizira in ureja družbeno življenje. Pri drugem se, po običajih anglosaškega "občega prava" (common law), družba ureja sama, bodisi – po optimistični različici Adama Smitha – z učinkom neke "nevidne roke" bodisi – po pesimistični različici neodarvinizma, socio-biologije in, splošneje, liberalizma – z učinkom "borbe za preživetje." Kakor vsaka stvar na tem svetu ima tudi vsako od teh dveh pojmovanj svoje prednosti in svoje slabosti. Preveč etatizma na splošno vodi v okorelost, preveč liberalizma pa vodi v nered in v naraščanje neenakosti. Toda arheologi kot zgodovinarji in antropologi ne smemo pozabiti, da gre tako v enem kot v drugem primeru najprej za kulturne konstrukte.

Javna služba občega interesa in tržna ekonomija

V zahodnih deželah je bila arheologija od trenutka, ko se je konstituirala kot znanost, in tudi v meri, v kateri so njeni izsledki lahko bili zanimivi za ideologijo in kulturo naroda, pod nadzorstvom naroda. Konkretnije, od sredine 19. stoletja dalje so nastajale nacionalne arheološke službe in nacionalni muzeji, ki so jih zamenjale regionalne arheološke službe in regionalni muzeji. Izvedba arheoloških izkopavanj je bila podvržena odobritvam, pooblastilom. Zgodovinski spomeniki in arheološka najdišča so prišli pod zaščito države. To pojmovanje se je uveljavilo praktično v vseh deželah Evrope do te mere, da se zdi, da je še vedno očitno v večini izmed njih. Razlike so zadevale le posamezne točke in med njimi, od druge polovice 20. stoletja dalje, predvsem financiranje zaščitnih izkopavanj: ali bi zanj morala odgovornost prevzeti država, ker je pač

Abstract The author presents the history of the notion of archaeological heritage and of the organisation of rescue archaeology in France. He describes the influence of liberal capitalism on the formation of the private initiative within the archaeological community resulting in the decrease of control over the standards of archaeological work and bearing negative consequences for the scientific archaeological knowledge. The dissatisfaction of the archaeological community combined with the support of the political structures resulted in a new law (passed in 2001) defining archaeology as a public interest under the care of the National Institute for Preventive Archaeological Research (INRAP), established by that selfsame law.

Keywords rescue archaeology, cultural resource management, discipline organization, law, France

varstvo dediščine v njeni pristojnosti, ali bi moral stroške plačati investitor, ki je bil odgovoren za uničenje arheološkega najdišča, kadar se uničenju ni dalo izogniti? Od osemdesetih let dalje so se z rastočo prevlado Združenih držav Amerike, najprej ekonomsko, nato politično ter naposled kulturno in ideološko, stvari na zahodnih robovih Evrope začele spreminjati. To rastočo ideološko prevlado, prevlado ultra-liberalizma, sta, kot vemo, zelo dobro utelesila ameriški predsednik Ronald Reagan in angleška ministrska predsednica Margaret Thatcher. Na ozemlju Združenih držav arheologija kot proučevanje in poveljevanje prednikov nikdar ni bila močan ideološki zastavek: Američani, ki niso pripadali domorodnim skupnostim, so dobro vedeli, da so prišli iz Evrope (ali iz Afrike). Na dobršnem delu ozemlja odobritev izkopavanj torej ni bila potrebna, tako da tudi zaščite ni bilo. Prav zato so se, od trenutka, ko so postala zaščitna izkopavanja obvezna – vsaj v okviru federalnih javnih del –, v sedemdesetih letih brez težav osnovala oblike zasebne arheologije s konkurenčnimi tržnimi družbami. Prav tako vemo, da je ta "divja" konkurenca sprva povzročila zapravljanje denarja pa tudi arheoloških informacij in znanstvenih spoznanj, vse dokler niso bila polagoma vzpostavljena minimalna strokovna pravila. Ugotavljamo, da kljub temu obstaja sorazmerno globok prepad med arheologijo "cultural resources management"-a in tradicionalno akademsko arheologijo.

Odtlej je bil v osemdesetih letih ta model postopoma uveden v Veliko Britanijo, katere arheologija je pred tem lahko veljala za vzorno (za številne francoske arheologe je vzor tudi bila). V Veliki Britaniji se je torej polagoma osnoval sistem zasebne tržne arheologije. Nimamo namena na tem mestu z znanstvenega stališča razpravljati o njegovi sedanji učinkovitosti. Vendar pa gre za feno-

men, ki po svojem obsegu ostaja predvsem britanski. Če v drugih zahodnih deželah dejansko obstajajo podjetja, ki so očitno tržno usmerjena in zasebna, pa večino časa dejansko ne tekmujejo med seboj: kot na primer v nemških zveznih deželah, kjer takšna podjetja obstajajo in kjer so regionalne službe posamezne dežele tiste, ki izbirajo svoje podjetje. Dejansko se je to lepo pokazalo na okrogli mizi o arheoloških zakonodajah v Evropi septembra 2000 v Lizboni, ki sem jo v okviru letnega kongresa Evropskega združenja arheologov organiziral skupaj z Willemom Willemsom, predsednikom Združenja: večinoma razlike v pojmovanju in organizaciji postavljajo Veliko Britanijo v opozicijo z ostalo Evropo.

Francoska zamuda

Toda vrnimo se k zelo posebnemu primeru Francije. V tej deželi (približno tako kot v Združenih državah Amerike) arheologija nacionalnega ozemlja ni bila kulturni in ideološki zastavek. Dejansko je bilo nacionalno ozemlje, ki se je po zaslugi zaporednih osvajanj francoskih kraljev progresivno večalo, pridobljeno že zdavnaj in ga arheologiji, v nasprotju z drugimi deželami, kot je npr. Nemčija, ali z drugimi narodi srednje Evrope, ni bilo potrebno utemeljevati (Demoule 1999a). Poleg tega so v očeh francoskih elit Galci veljali za barbare, ki so bili, potem ko so izgubili svoj jezik, civilizirani le po zaslugi zmage rimske države. Francoska arheologija je imela potemtakem resnično utemeljitveno vlogo le ob izkopavanjih v Rimu, v Grčiji ali na Bližnjem vzhodu in prav tam so bili ustanovljeni stalni arheološki inštituti. Arheologija nacionalnega ozemlja je bila potemtakem prepuščena pobudam malih lokalnih veljakov (učiteljev, zdravnikov, duhovnikov ipd.). Skladno s tem pa so prispevali k trajnemu onemogočanju vsakega poskusa profesionalizacije: leta 1911, ko je francoski parlament glasoval o zakonu o zaščiti zgodovinskih spomenikov, je lokalnim oziroma nacionalnim arheološkim društvom uspelo preprečiti izglasovanje zakona o arheologiji. Šele leta 1941, pod nemško okupacijo, je bil uveden prvi ukrep, ki je vsako arheološko izkopavanje podredil predhodni upravni odobritvi. Kljub temu pa je ta zakon, v nasprotju z začetnim osnutkom, ki je bil pripravljen pred vojno, lastnino nad arheološkimi najdbami prepuščal lastniku zemljišča, na katerem so potekala izkopavanja.

Tako je bil, še celo v začetku sedemdesetih let, pretežni del arheologije francoskega nacionalnega ozemlja na splošno, posebno pa še zaščitne arheologije, stvar prostovoljnih arheologov, kar je neposredno vplivalo na nizko znanstveno raven francoske arheologije (Audouze in Leroi-Gourhan

1981; Cleuziou et al. 1991). Celoten proračun Ministrstva za kulturo, ki je bil namenjen arheologiji, je v tistem obdobju znašal le približno 2 milijona frankov, nacionalna arheološka služba pa je štela zgolj 70 oseb za celotno Francijo. Prav iz tega razloga je bilo uničenih nekaj spektakularnih najdišč, med drugim del grškega pristanišča v Marseillu, rimski forum v Luteciji (Pariz) pa tudi druge stare pariške četrti (Ile de la cité, Les Halles itn.), rimsko mesto v Bourbonne-les-Bains, vizigotska kraljeva palača v Toulousu, veliko srednjeveško pokopališče v Orléansu itn. itn. – če omenimo le zelo pomembne primere, za katere smo sploh lahko izvedeli. Vendar pa so vsako uničenje v medijih spremljali naraščajoči protesti, kar je naposled privedlo do tega, da se je javno mnenje polagoma obračalo in je prišlo do pomembne spremembe. Leta 1976 je predsednik republike Valéry Giscard d'Estaing arheologu in amerikanistu Jacquesu Soustellu naročil, naj pripravi splošno poročilo o francoski arheologiji, ki naj bi še posebej podčrtalo zaostanek Francije na tem področju (Soustelle 1975; prim. tudi Richard 1975). Leta 1977 je bil ustanovljen poseben proračun, namenjen zaščitnim izkopavanjem, ki pa vendar ni presegal 5 milijonov frankov.

Vendarle pa je nacionalna arheološka služba Ministrstva za kulturo od konca sedemdesetih let dalje počasi uspela pritisniti na nekatere investitorje, vsaj javne (avtoceste, železnice, prekopi, podzemna železnica, javne zgradbe itn.), da bi prispevali k financiranju zaščitnih izkopavanj. Vsakokrat so bila potrebna trda pogajanja, vendar so investitorji vse težje prevzemali odgovornost za javno obelodanjeno uničenje pomembnih arheoloških najdišč. Poleg tega so stroške izkopavanj večinoma lahko prenesli na svoje stranke, se pravi, na primer, na bodoče uporabnike avtocest ali železnic. Ena prvih pomembnih operacij se je med leti 1983 in 1985 vršila na dvorišču Muzeja Louvre, tam, kjer se sedaj vzpenja znamenita steklena piramida in kjer so se nahajali ostanki starih pariških četrti, zgrajenih med 16. in 18. stoletjem. Dejansko je šlo pri tem za modernizacijo Louvra v celoti, kar je zahteval sam predsednik François Mitterrand; arheološki proračun je dosegel 60 milijonov frankov.

V času od leta 1980 do leta 1990 je proračun zaščitne arheologije, ki so ga v glavnem polnili finančni prispevki investitorjev, nenehno naraščal in konec devetdesetih let dosegel več kot 500 milijonov frankov, ki so bili namenjeni zlasti za plače več kot 1500 pogodbenih arheologov, ki pa so delo opravljali nepretrgoma. Precejšen del teh pogodbenih arheologov je bil zaposlen preko agencije Ministrstva za kulturo, Zveza za nacionalna arheološka izkopa-

vanja (Association pour les Fouilles Archéologiques Nationales – AFAN). Nekateri so bili zaposleni v arheoloških službah posameznih mest ali okrožij. Obstajali sta tudi eno ali dve zasebni podjetji, v vsakem izmed njiju pa je bilo zaposlenih kakih ducat arheologov. Nekatere ekipe poklicnih arheologov z univerz ali iz Nacionalnega znanstveno-raziskovalnega centra (Centre National de la Recherche Scientifique – CNRS) so prav tako sodelovale pri zaščitnih izkopavanjih, pogosto v sodelovanju z AFAN. Poleg 1500 arheologov, zaposlenih preko AFAN, je v Franciji dejansko še kakih tisoč drugih poklicnih arheologov, ki jih v približno enakih deležih zaposlujejo univerze, CNRS, regionalne arheološke službe Ministrstva za kulturo ter mestne in okrožne arheološke službe. Zgolj en del izmed vseh teh pa jih je dejansko vključenih v preventivno arheologijo. Vsako leto je realiziranih približno 3000 izkopavanj. To silno naraščanje je torej prineslo precejšnje število podatkov, ki so temeljito izpopolnili naša znanstvena spoznanja.

Huda razvojna kriza

Toda politične oblasti so ta hitri razvoj francoske zaščitne arheologije le s težavo obvladovale, saj so ga bolj doživljale kot pa ga organizirale. To zadeva Ministrstvo za kulturo, a tudi Ministrstvo za znanost, Ministrstvo za visoko šolstvo in lokalne skupnosti (mesta, okrožja, regije). Zbiranje pogodbenih arheologov je bilo v primerjavi z možnostmi razvoja univerz vsekakor prehitro. Poleg tega pa je bil sistem financiranja zaščitnih izkopavanj še vedno razmeroma negotov. Kot smo lahko videli, je bil vsakokrat rezultat težkih pogajanj lokalnih služb Ministrstva za kulturo z investitorji. V tem smislu pomembnost proračuna nekega izkopavanja ni bila nujno odvisna od znanstvenega pomena najdišča, marveč od finančnih zmogljivosti posameznega investitorja in od pogajalskega talenta lokalnih služb Ministrstva za kulturo. Pogosto so v okviru investicijskih projektov, ki so zajeli več regij (plinovod, avtocesta), posamezne regije plačale različne vsote za primerljiva arheološka izkopavanja, glede na to, kako uspešno ali neuspešno se je pogajala lokalna arheološka služba. V vseh tistih regijah, kjer je bilo precej nepremičninskega špekuliranja, moč države pa šibka, kot na primer na francoski Rivieri ali na Korziki, zasebni investitorji v nobenem primeru niso financirali zaščitne arheologije, tako da je bil velik del najdišč uničen brez predhodnih izkopavanj. Poleg tega ta sistem financiranja v resnici sploh ni bil zakonit: investitor je plačal, da bi lahko gradil, vendar pa – četudi ni imel pravice uničiti predhodno znanega arheološkega najdišča – financiranje izkopavanj po zakonu ni bilo več njegova obveza. Tu je prihajalo do neke vrste

pravnega protislovja.

Eden glavnih problemov je bil problem znanstvenega proučevanja in objavljanja. Investitorji so plačevali le za samo izkopavanje in izdelavo poročila o izkopavanju. Ko je bilo torej izkopavanje zaključeno, se je ekipa razkropila, arheologi so bili takoj poslani na druga izkopavanja, ne da bi imeli čas za bolj poglobljeno proučitev materiala ali za njeno podrobnejšo objavo. Dejansko je bil AFAN, kjer je bila zaposlena večina pogodbenih arheologov, zgolj struktura za zaposlitev, ne pa znanstvena institucija, ki bi imela dolgoročno znanstveno usmeritev in znanstveno politiko. Postajalo je nenavadno, da nacionalna skupnost vsako leto plačuje več kot 500 milijonov frankov (ker so, konec koncev, investitorji prenesli stroške izkopavanj na svoje stranke, torej na vse, kot v primeru avtocest in hitre železnice), ne da bi za to dobila znanstvene publikacije in informacije preko medijev. Če je bilo to vprašanje za nekatere zasebne investitorje lahko nepomembno, pa se je javnim investitorjem (še zlasti županom mest, ki so pogosto vlagali mnogo truda v izvajanje urbane arheologije) ta situacija zdela nedopustna.

Navsezadnje je bil sam sistem pogodbene arheologije, ki arheologom ni zagotavljal rednih služb, škodljiv, tako s socialnega in človeškega kot tudi z znanstvenega vidika, kajti ti arheologi niso mogli dolgoročno snovati svoje kariere in svoje znanstvene izobrazbe.

Ti številni vidiki "razvojne krize" zaščitne arheologije v Franciji so bili oblastem poznani. V dvajsetih letih so politične oblasti pri različnih znanstvenih ali upravnih strokovnjakih naročile več kot dvajset poročil. Tako je leta 1990 ministrski predsednik Michel Rocard arheologa Christiana Goudineauja, profesorja na Collège de France, prosil za skupno poročilo – ki pa praktično ni bilo izvršeno (Goudineau 1990). Ta kriza se je prenesla tudi v znanstvene kroge. Tako je strokovna revija *Les Nouvelles d'Archéologie* tem vprašanjem posvetila številne članke in ankete ter več kolokvijev. Zaradi nesposobnosti političnih oblasti, da bi prevzele odgovornost za reformo celotnega sistema, je prišlo do stavk in demonstracij. Leta 1992 so člani Visokega sveta za arheološke raziskave (Conseil Supérieur de la Recherche Archéologique), strokovnega odbora, ki je deloval pod okriljem Ministrstva za kulturo in mu je to tudi predsedovalo, odstopili, da bi na ta način protestirali proti odsotnosti volje za izpeljavo reforme (temu kolektivnemu odstopu sta sledili dve novi poročili...).

Zavrnitev tržne konkurence

Položaj se je zaostрил leta 1998. V liberalnem ideološkem

ozračju, ki smo ga opisali uvodoma, so nekateri politiki in investitorji začeli postavljati zahteve po uvedbi konkurenčnega tržnega sistema v francosko arheologijo. Ministrstvo za kulturo je torej povprašalo za mnenje Nacionalni svet za konkurenc (Conseil National de la Concurrence), organizacijo pod okriljem Ministrstva za finance, ki se je ukvarjala s problemi tržne konkurence. Ta Svet, ki je bil sprva zelo zadržan do možnosti uporabe tržne konkurence v arheologiji, na koncu vendarle – nedvomno iz ideoloških razlogov in vsled tega, da je bila ureditev tržne konkurence smisel njegovega obstoja – poda drugačno mnenje: tržna konkurenca je za arheologijo primerna. Utemeljevanje tega mnenja je bilo precej brez vrednosti. Šlo je za razločevanje dveh oblik arheologije: prva oblika bi bila t. i. "načrtna" oziroma "znanstvena" arheologija, ki bi jo podprli z državnimi raziskovalnimi sredstvi, izvajali pa bi jo državni raziskovalci z univerz in s CNRS. Druga oblika bi bila "zaščitna" oziroma "preventivna" arheologija, ki bi jo financirala sredstva zasebnih ali javnih investitorjev in za katero bi veljala pravila zasebne tržne konkurence. V ta namen bi za zasebna podjetja, ki bi tako postala pravilo (AFAN naj bi ukiniti), zadostovalo, da bi pridobila predhodno odobritev Ministrstva za kulturo. Zatem bi investitor izmed vseh zasebnih podjetij izbral tisto, ki bi mu ustrezalo (na splošno tisto, ki bi delo opravilo v najkrajšem času in za najnižjo ceno). V podporo svojim priporočilom se je Nacionalni svet za konkurenc na zelo selektiven način oprl na nekatere odločitve Evropskega sodišča v Bruslju.

Slabosti tega sistema so bile očitne. Ne vprašanje zakonitosti financiranja izkopavanj s strani investitorjev in še zlasti ne problem financiranja proučevanja in objavljanja ter, splošneje, dolgoročne znanstvene politike, nista bila urejena. Vsaj v francoskem kulturnem sistemu (in enako v številnih drugih deželah) je bilo očitno, da so ta zasebna podjetja v neposredni ekonomski odvisnosti od investitorjev. Tako denimo niso imela nikakršnega interesa, da bi opozorila na izjemna in nepričakovana odkritja, ki bi nujno potrebovala dodatno financiranje. Finančno preživetje teh zasebnih trgovskih podjetij ne bi bilo odvisno od kakovosti njihovih znanstvenih izsledkov, temveč od zmožnosti izpeljati najhitrejša in najcenejša izkopavanja. Dejansko niso bila plačana zato, da bi prinašala znanstvena spoznanja, temveč zato, da bi ponujala "usluge" "strankam" v okviru nekega "trga". Znanstvena spoznanja naj bi bila zgolj posredni rezultat njihove dejavnosti. Znanstvena kontrola, najprej kot apriorna odobritev, zatem v obliki morebitnih obiskov članov arheološke službe Ministrstva za kulturo, ni bila v ničemer zares prepričljiva.

Poleg tega je mnenje Nacionalnega sveta za konkurenc določalo, da predhodnih sondiranj najdišča, katerih namen je oceniti pomembnost arheoloških del, ki jih je potrebno izvesti, ne sme opraviti tisto podjetje, ki bo izvajalo izkopavanja: po čisti tržni logiki ima seveda prvo podjetje dejansko prednost pri pripravi finančnih predlogov v zvezi z izkopavanjem, ker najdišče bolje pozna. Sam sem člane Sveta opozoril, da so s tem znanstvene ekipe (univerze, CNRS, mestni arheologi itn.), ki so dolga leta delale na istem terenu (na primer antičnem mestu), avtomatično izključene iz novih izkopavanj natanko zato, ker to območje bolje poznajo!

Na splošno je bilo očitno, da Nacionalni svet za konkurenc, čigar poslanstvo je bila ureditev zasebne tržne konkurence v Franciji, na vprašanje, ki mu je bilo zastavljeno, ni mogel odgovoriti drugače kot v terminih zasebne tržne konkurence.

Sprva je Ministrstvo za kulturo na zahtevo Ministrstva za finance nameravalo jeseni 1998 uvesti sistem zasebne tržne arheologije. Takoj je naletelo na nasprotovanje celotne znanstvene skupnosti, vključno z vsemi pridruženimi institucijami. Objavljeni so bili številni članki, organizirane so bile stavke in demonstracije. Med drugim se je na demonstracijah pod okni Ministrstva za kulturo zbralo več kot tisoč poklicnih arheologov.

Pod pritiskom kabineta predsednika vlade, Lionela Jospina, je Ministrstvo za kulturo umaknilo svoj projekt in naročilo... novo poročilo. Izdelavo le-tega so zaupali trem strokovnjakom, Bernardu Pêcheurju, članu Državnega sveta (najvišja pravna administrativna instanca v Franciji), Bernardu Poignantu, županu mesta Quimper (in od nedavna evropskemu poslancu) in meni. V zahtevi po tem poročilu je ministrica precizirala, da je glede na zahteve znanstvene skupnosti vsak projekt integralne tržne arheologije odslej stvar zase in da želi vzpostaviti javno službo zaščitne arheologije ter istočasno zaščititi znanstveno tekmovalnost med ekipami.

Načela javne arheološke službe

Med svojim delom smo sprejeli večino predstavnikov, tako iz znanstvene sredine kot iz vrst zasebnih ali javnih investitorjev. Poročilo smo kulturni ministrici predali decembra 1998 (Demoule et al. 1999; Demoule 1999b) in naše predloge je kmalu sprejela, prav tako jih je sprejel tudi kabinet predsednika vlade.

Izhajali smo iz dveh mednarodnih zakonodajnih tekstov, ki sta imela oba zakonsko moč, in sicer iz rimskega spo-

razuma, s katerim je bila ustanovljena Evropska unija,¹ in iz maltske konvencije o zaščiti arheoloških najdišč. Slednja, ki jo je Francija podpisala leta 1994, je zelo jasna. Za zaščito arheološke dediščine so odgovorne države podpisnice. Vsaka država jo je dolžna organizirati in jo obenem uskladiti s potrebami ekonomskega in socialnega razvoja. V vsakem primeru lahko država odloča o tem, kaj se bo z najdiščem zgodilo: lahko odredi, da mora biti zaščiten v celoti, ali, nasprotno, dovoli njegovo uničenje brez kakršnegakoli proučevanja, ali pa, kot je to najbolj pogosto, da mora biti predmet preventivnega znanstvenega izkopavanja. Ta izkopavanja so prav tako v pristojnosti države, kajti dejansko gre za zaščito nacionalne arheološke dediščine.

Za izvajanje preventivnih izkopavanj v pristojnosti države so bile upoštevane tri rešitve. Prva, najenostavnejša in najbolj radikalna je bila, da ta izkopavanja opravi neposredno država sama, se pravi nacionalna arheološka služba in njene regijske službe. To je impliciralo, da postanejo arheologi AFAN-a uradniki te službe in da bo potemtakem rekrutiranih 1500 novih uradnikov. Takšno rekrutiranje, ki bi se zdelo normalno in celo nujno vse do osemdesetih let v katerikoli evropski deželi, dandanes ni več v skladu z ideološkimi trendi. Druga rešitev bi bila v tem, da bi neki zasebni agenciji zaupali "nalogo javne službe", nalogo, ki bi jo redno obnavljali (na primer na štiri ali pet let). Vmesna rešitev, rešitev na pol poti pa bi bila, da bi to nalogo javne službe zaupali upravno avtonomnemu organu, ki pa bi bil vendarle odvisen od države, kar v Franciji imenujemo "javna ustanova" (*établissement public*). Vsaka univerza, na primer, in celo CNRS ima status "javne ustanove". To je rešitev, ki smo jo sprejeli, ker se nam je zdela najbolj prožna in koherentna.

Predlagali smo torej, da parlament izglasuje zakon o ustanovitvi raziskovalnega inštituta, Nacionalnega inštituta za preventivne arheološke raziskave (*Institut National de Recherches Archéologiques Préventives – INRAP*), ki bi bil zadolžen za vsa zaščitna izkopavanja na celotnem francoskem ozemlju. Ta inštitut, javna služba za preventivno arheologijo, bi seveda moral delati oziroma sodelovati z drugimi znanstvenimi ustanovami, ki bi to želele (univerze, CNRS, arheologi iz mest in okrožij, tuji raziskovalni inštituti itn.). Pravni preizkus Evropskega sodišča je pokazal, da je, v nasprotju s selektivno uporabo, ki jo je v

¹ Rimski sporazum iz leta 1958, ustanovni sporazum o Evropski gospodarski skupnosti (EGS). Leta 1967 se z združitveno pogodbo združijo tri skupnosti (EGS, Evropska skupnost za premog in jeklo, Evratom), leta 1991 to strukturo z mastrichtsko pogodbo nasledi Evropska unija. (Op. prev.)

zvezi s tem opravil Svet za konkurenco, sodišče zelo dobro ločilo med tem, kar izhaja iz ekonomskega trga in potemtakem iz zasebne tržne konkurence, ter tem, kar izhaja iz nacionalnih javnih služb občega interesa.

Nov način financiranja

Državni svet, najvišja francoska pravna administrativna instanca, ki prouči vse osnutke zakonov, preden so ti predstavljeni v parlamentu, je to analizo sicer sprejel, vendar je zahteval, da novi zakon opredeli tudi način financiranja. Sprejeto je bilo načelo "onesnaževalec=plačnik" (*pollueur=payeur*) in zakonsko uveden davek. Ta davek se na slojevitih najdiščih izračuna glede na debelino arheoloških plasti in na neslojevitih najdiščih glede na gostoto in kompleksnost arheoloških struktur. Če želimo na podlagi ponostavljenih primerov podati približen izračun, znaša za leto 2002 (ta davek se indeksira z življenjskimi stroški) cena arheološke plasti debeline 1 m 620 frankov (približno 95 evrov) za m²; neslojevito najdišče velikosti 1000 m², na katerem je 45 vkopov, tako stane 620 frankov na m², torej 620.000 frankov (približno 95.000 evrov) za celotno najdišče.

Omeniti velja, da tega davka ne moremo obravnavati kot plačilo neke storitve, ki jo je potrebno opraviti za investitorja: razumljivo, kajti gradbenik ni "stranka" INRAP-a. Ravno nasprotno – in prav to je smisel načela "onesnaževalec=plačnik": ta davek je namenjen popravilu škode, ki jo investitor povzroči nacionalni arheološki dediščini – natanko tako, kot so davki, ki jih plačujejo tovarne, ki onesnažujejo okolje, namenjeni izboljšanju kakovosti voda in zraka, ki jo te tovarne ogrožajo.

Ta davek prav tako ni proporcionalen s škodo, se pravi s stroški izkopavanja. Dejansko lahko izkopavanje različnih arheoloških plasti enake debeline traja več ali manj časa; prav tako za izkop posameznih "arheoloških struktur" (vkopov, shrambenih jam, grobov, jaškov itn.) potrebujemo različno količino časa. Določen je torej le povprečen davek, ki je bil izračunan na podlagi stroškov vseh izkopavanj v letu 1998 na francoskem ozemlju. Poleg tega so nekateri investitorji oproščeni davka: to so zasebni lastniki, ki gradijo bivališče zase, in podjetja, ki gradijo socialna stanovanja. Pravzaprav v primeru vsakega stanovanja, naj bo socialno ali ne, davek ne sme presežati določene vsote. Te omejitve in olajšave torej pomenijo, da ni povsem natančnega razmerja med zneskom, ki ga zahteva davek za neko določeno gradnjo, in zneskom, ki ga bo INRAP dejansko porabil za izvedbo izkopavanja.

Odločitev za izkopavanje in njegova pomembnost pa nista

stvar INRAP-a, temveč je za to pristojna regionalna arheološka služba, ki v posamezni regiji zastopa Ministrstvo za kulturo. Ta služba naroči INRAP-u izvedbo izkopavanja in presoja o znanstveni pomembnosti tega izkopavanja glede na trenutne znanstvene prioritete. Pravzaprav ni veljavnih "standardov" za celotno francosko ozemlje, ki bi omogočali, da bi določen tip najdišč vselej izkopavali na enak način. Nasprotno je po francoskem sistemu regionalna arheološka služba tista, ki odloča o pomembnosti posameznih najdišč in o višini sredstev, ki naj bodo namenjena za izkopavanje.

Glasovanje za nov zakon

Osnutek zakona je maja 1999 potrdil ministrski svet, februarja 2000 pa je bil predstavljen narodni skupščini. Zatem sta si ga podajali dve zbornici, narodna skupščina in senat, ki sta vpeljali spremembe nekaterih tehničnih določb zakona, ki so zadevale financiranje. Podkrepljena je bila zahteva, da INRAP sodeluje z drugimi ustanovami in predvsem, če te obstajajo, z mestnimi in okrožnimi arheološkimi službami. Prav tako je bil ustanovljen upravni odbor za pritožbe za primer, da bi investitorji ugovarjali višini davka. Parlamentarne razprave so bile zelo zanimive, ker so poslanci in člani senata prvič v zgodovini Francije imeli priložnost razpravljati o vprašanjih, ki sta jih zastavljali zaščitna arheologija in varstvo nacionalne arheološke dediščine. Sicer pa ni nihče izmed njih dvomil niti o nujnosti zaščite te dediščine niti o potrebnosti ustanovitve nacionalnega raziskovalnega inštituta. Diskusije so se nanašale bolj na ceno in termine izkopavanja ter na primernost tržne konkurence. Tem debatam lahko prisostvujete na spletnih straneh obeh zbornic (www.assemblee-nationale.fr in www.senat.fr; prim. tudi zvezek *Archéologie préventive* 2001).

S temi popravki je bil zakon dokončno izglasovan 20. decembra 2000. Vendar pa je, skladno z logiko francoske politične igre, konservativna parlamentarna opozicija proti zakonu vložila pritožbo na Ustavni svet – najvišja instanca, enakovredna ameriškemu Vrhovnemu zveznemu sodišču. Po mnenju parlamentarne opozicije bi bil novi zakon v nasprotju z ustavo, ker naj bi kršil temeljna načela, kot so svoboda podjetij, svoboda združevanja in celo svoboda izražanja. V zelo argumentirani sodbi (www.conseil-constitutionnel.fr; prim. tudi: *Archéologie préventive* 2001; *Nouvelles de l'Archéologie* 2001; Audouze 2001) je Ustavni svet razglasil zakon za skladen s francosko ustavo. Ta sodba je zelo pomembna, ker se še posebej sklicuje na rimsko pogodbo in malteško konvencijo (mednarodne pogodbe so dejansko v skladu z

nacionalnimi zakonodajami), s čimer želi pokazati, da je osnivanje neke nacionalne javne službe za preventivno arheologijo možno in dovoljeno. Upoštevač sodbo Ustavnega sveta je bil torej novi zakon uradno razglašen 17. januarja 2001.

V letu 2001 so bili redigirani različni odloki, uredbe in okrožnice, ki so omogočili aplikacijo novega zakona, INRAP pa je bil ustanovljen 1. februarja 2001.

Znanstveni zastavki

Leto 2002 bo torej leto, ko bo vzpostavljena ta pomembna reforma arheologije. V prakso bo potrebno vpeljati nov regulativni in upravni sistem, poleg tega pa tudi spremeniti nekatere ustaljene navade. Kajti INRAP ni služba, ki naj sprostí zemljišča za investitorje, temveč raziskovalni inštitut, ki na podlagi preventivnih izkopavanj skrbi za pridobivanje znanstvenih spoznanj in za prenos te vednosti v javnost. Kar predpostavlja, da je tehnična učinkovitost izkopavanja nujen, a ne zadosten pogoj za ocenjevanje kakovosti dela INRAP-a. Zgolj pridobivanje znanstvenih spoznanj bo konec koncev omogočalo presojo te kakovosti. To pridobivanje znanja ne bi smelo biti omejeno na izdelavo poročila ob zaključku vsakega preventivnega izkopavanja. Obsegati mora tudi pristne znanstvene publikacije pa tudi, na primer, pregledna dela na regionalni ali nacionalni ravni, ki bi združevala rezultate različnih izkopavanj. Predvsem bo torej potrebno nadoknaditi precejšnjo zamudo pri izdajanju znanstvenih publikacij, vse od začetkov razvoja preventivne arheologije v zadnjih petnajstih letih. Dodatna težava pri tem je relativno nizka starost arheologov INRAP-a, ki se v povprečju giblje med 30 in 40 leti, tako da bo potrebnih kar nekaj let, da bomo dosegli normalno "demografsko krivuljo" oziroma "starostno piramido". Prav tako bo celotno znanstveno mrežo potrebno reorganizirati skladno z regionalnim in nacionalnim merilom z namenom, da bi bilo sodelovanje arheologov INRAP-a, regionalnih arheoloških služb (Ministrstvo za kulturo), univerz, CNRS ter mestnih in okrožnih arheoloških služb čim boljše.

Ta splošna reorganizacija bo zahtevala skupni napor vseh arheologov, vseh združenih institucij in ta napor bo nedvomno potreben še mnogo let. Omenjeni zastavek je kljub vsemu pomemben. Sodimo, da je vsako leto prizadetih približno 35.000 hektarjev površin, kar pomeni 100 hektarjev na dan oziroma kar 10 m² na sekundo! Pred bodočimi generacijami smo kolektivno odgovorni za izginotje te dediščine, ki je ni mogoče obnoviti.

Sleherni evropski deželi torej preostane, da se v skladu s svojimi zgodovinskimi in kulturnimi tradicijami odloči,

kakšni organizaciji zaščitne arheologije daje prednost. Dandanes ima določeno število dežel mešani sistem, kakršen je bil francoski do leta 2000, nekaj med zasebnim tržnim sistemom (ki v "čisti" obliki obstaja le še v Združenem kraljestvu) in javno nacionalno službo občega interesa. Z znanstvenega vidika je najboljši sistem v posamezni deželi tisti, ki proizvaja najboljšo znanost. S pravnega in potemtakem političnega vidika pa je odločitev o tem v rokah evropskih državljanov.

Prevedla Simona Grilc

LITERATURA

ARCHÉOLOGIE PRÉVENTIVE 2001. – *La Documentation Française*. 2 zvezka. – Paris.

AUDUZE, F. in LEROI-GOURHAN, A. 1981, France: a continental insularity. – *World Archaeology* 13 (2), str. 170-189.

AUDUZE, F. 2001, The crisis of French Archaeology. – *European Association of Archaeologists*.

CLEUZIQU, S., COUDART, A., DEMOULE, J.-P. in SCHNAPP, A. 1991, The use of theory in French archaeology. – V: HODDER, I. (ur.), *Theoretical Archaeology in Europe*. – Cambridge University Press, Cambridge, str. 91-128.

DEMOULE, J.-P. 1999a, Ethnicity, culture and identity: French archaeologists and historians. – *Antiquity* 73 (279), str. 190-198.

DEMOULE, J.-P. 1999b, Un commentaire du rapport Demoule-Pêcheur-Poignant sur l'archéologie préventive. – *Les Nouvelles d'archéologie* 75, printemps 1999, str. 14-20.

DEMOULE, J.-P., PÊCHEUR, B. in POIGNANT, B. 1999, L'organisation de l'archéologie préventive en France. – *Les Nouvelles d'archéologie* 75, printemps 1999, str. 5-13.

GOUDINEAU, Ch. 1990, Rapport au Premier Ministre sur l'archéologie nationale. – *Les Nouvelles d'archéologie* 40 (supplément).

RICHARD, A. 1975, La crise de l'archéologie française. – *La Recherche*.

SOUSTELLE, J. 1975, La recherche française en archéologie et en anthropologie: Rapport au Premier Ministre. – *La Documentation Française*. – Paris.